

Tüskés Anna

Janzenista (vonatkozású) könyvek a Budapesti Egyetemi Könyvtárban, az Országos Széchényi Könyvtárban és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában

„ce livre je brulerai”

Bevezetés

A janzenista könyvek és eszmék magyarországi közvetítését, jelenlétét és hatását mintegy száz éve kutatják. A témával az 1920-as évektől kezdve több évtizedig foglalkozó Zolnai Béla után Köpeczi Béla és Hopp Lajos főként II. Rákóczi Ferenc rodostói könyvtárában és munkáiban, valamint Mikes Kelemen életművében vizsgálta a kérdést. Az elmúlt harminc évben megjelent néhány, a 18. századi főúri és főpapi könyvtárak janzenista állományát vizsgáló tanulmány. Ennek ellenére – mint Tüskés Gábor nemrég megállapította – „Szinte semmit nem tudunk a mozgalom 17. századi magyarországi ismertségéről, s – néhány kivételtől eltekintve – hiányzik a 17–18. századi magyarországi könyvtárak janzenista anyagának Zolnai Béla 1944-es kísérletén túlmutató, módszeres számbavétele.”¹

Kutatásom során három, országos jelentőségű könyvtárban vizsgáltam a 17–18. században kiadott janzenista és janzenista vonatkozású könyvek jelenlétét. E könyvtárakba az elmúlt kétszáz évben – az Egyetemi Könyvtárba az 1635-ös alapításától kezdve – számos különböző, mára gyakran kideríthetetlen forrásból érkeztek kötetek. A kutatás eddig többnyire egy-egy könyvgyűjtő vagy kisebb intézmény janzenista állományát elemezte, részben azért, mert a számos különböző forrásból létrejött nagy könyvtárak nem kínálnak átfogó képet egy-egy tulajdonos érdeklődési köréről. A három általam vizsgált gyűjteményben egyaránt vannak ajándékozás vagy vásárlás nyomán egyben bekerült, gyakran nyomtatott katalógussal reprezentált kollektciók, de inkább a korábban szétszóródott gyűjtemények darabjai dominálnak. Tanulmányomban a tételek számbavételét követően a possessor- és olvasói bejegyzések vizsgálatával igyekszem azonosítani az egykori tulajdonosokat, használókat. A tulajdonosok azonosításához többek között

¹ Tüskés Gábor, *A janzenizmus kutatásának néhány kérdéséhez = Irodalomtörténeti Közlemények*, 119(2015), 164 (161–180); Tüskés Gábor, *Janzenizmus, felvilágosodás, emlékirat = A felvilágosodás előzményei Erdélyben és Magyarországon (1650–1750)*, szerk. Balázs Mihály, Bartók István, Szeged, SZTE Magyar Irodalom Tanszék, 2016, 25–26 (23–39).

felhasználtam a szegedi Somogyi-könyvtár és az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár online possessor-, ex libris-, super ex libris- és pecsétadatbázisát.²

Kutatástörténet

A janzenista könyvek jelenlétével magyarországi könyvtárakban elsőként Zolnai Béla foglalkozott. A dunántúli települések főpapi, apátsági és plébániai könyvtárait vizsgálta a fennmaradt katalógusok és példányok alapján, s eredményeit 1944-ben megjelent könyvében összegezte.³ Emellett felhívta a figyelmet a janzenista művek magyar fordításaira és a janzenista eszmék megjelenésére Ignaz Aurelius Feßler (magyarul Fessler Ignác Aurél) irodalmi munkásságában és más művekben.⁴ Hermann Egyed és Eberhardt Béla a Veszprémi Egyházmegye papságának könyvkultúráját és könyvvállományát vizsgálva megállapította, hogy a 18. században az alsópapságot is elérte a janzenista szerzők egy-egy műve.⁵

II. Rákóczi Ferenc rodostói könyvtárának rekonstrukciójával és benne a janzenista művek jelenlétével Zolnai Béla, Köpeczi Béla, majd újabban Knapp Éva és Tüskés Gábor foglalkozott.⁶ A janzenista tanok megjelenését Rákóczi műveiben először Zolnai Béla, majd Hopp Lajos és Tüskés Gábor vizsgálta behatóan.⁷ A Rákóczi apródja, majd első kamarása, Mikes Kelemen által franciából magyarra fordított művek között található janzenista és janzenista ihletésű források azonosítását és elemzését Hopp Lajos és Tüskés Gábor végezte el.⁸

Bitskey István az 1970-es években kezdett foglalkozni a római Collegium Germanicum-Hungaricumban tanult egri püspökök és egyházmegyei papok itá-

² <http://pex.sk-szeged.hu/> <http://www.bibliotheca.hu/possessores/index.html>

³ ZOLNAI Béla, *A janzenizmus kutatása Középeurópában*, Kolozsvár, Universitatis Francisco Josephina, 1944 (Acta Philosophica, 4).

⁴ ZOLNAI Béla, *Magyar janzenisták = Minerva*, 3(1924), 66–97; 4(1925), 10–40, 129–164.

⁵ HERMANN Egyed, EBERHARDT Béla, *A Veszprémi Egyházmegye papságának könyvkultúrája és könyvvállománya a XIX. század elején*, Veszprém, 1942 (A Veszprémi egyházmegye múltjából, 8).

⁶ ZOLNAI Béla, *II. Rákóczi Ferenc könyvtára*, Bp., 1926; KÖPECZI Béla, *II. Rákóczi Ferenc könyvtárai = Erdélyi Tükör*, 3, 3, (1991. dec.) 16–17; KÖPECZI Béla, *A bujdosó Rákóczi*, Bp., Akadémiai, 1991; KNAPP, Éva, TÜSKÉS, Gábor, *La bibliothèque de Rodostó (Tekirdağ, Turquie) du prince François II Rákóczi: Nouvel essai de reconstitution = Wolfenbütteler Notizen zur Buchgeschichte*, 39(2014), 2, 185–208.

⁷ ZOLNAI Béla, *A janzenista Rákóczi = Széphalom*, 1(1927), 177–181, 266–288; TÜSKÉS Gábor, *II. Rákóczi Ferenc meditációi = TÜSKÉS Gábor, KNAPP Éva, Az egyházi irodalom műfajai a 17–18. században*, Bp., Argumentum, 2002, 150–196; TÜSKÉS, Gábor, *Begriff und Theorie der Gnade in der Confessio peccatoris des Fürsten Ferenc Rákóczi II. = Simpliciana*, 42(2020), 335–374.

⁸ HOPP Lajos, *A fordító Mikes Kelemen*, szerk. Tüskés Gábor, Bp., Universitas, 2002; TÜSKÉS, Gábor, *Une exégèse janséniste oubliée de la fin du XVIIe siècle (Un chapitre de l'histoire de la littérature française traduite en hongrois) = Neohelicon*, 29(2002), 2, 39–62.

liai provenienciájú könyveivel, köztük a janzenista művekkel.⁹ Megállapította, hogy a francia janzenista szerzők műveinek az itáliai kiadásai dominálnak az Egri Egyházmegyei Könyvtár állományában. A lyceumalapító Eszterházy Károlyt főként Giuseppe Garampi (1725–1792) itáliai gróf, egyháztörténész, könyvgyűjtő, bécsi pápai nuncius, későbbi bíboros és Pedro Maria Gazzaniga (1720–1799) itáliai Domonkos-rendi teológus segítette könyvtárának gyarapításában a 18. század harmadik negyedében.

Berecz Ágnes az 1990-es évektől nyolc főúri, főpapi és szerzetesi könyvtár – Ráday Könyvtár, a debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára, Verseggy Ferenc magánkönyvtára, a nagyszombati jezsuita egyetem, a szegedi piaristák és a szeged-alsóvárosi ferences rendház könyvtárai, továbbá a szegedi minorita könyvtár és a pécsi Klimó-gyűjtemény – katalógusaiban és jelenlegi állományában vizsgálta a janzenista könyvek jelenlétét.¹⁰ A nagyszombati jezsuita könyvtár esetében sikerült kimutatnia 17. századi beszerzéseket. A könyvállományok mellett Berecz a janzenista művek magyar fordításával is foglalkozott, s felhívta a figyelmet Louis Racine *La Religion* című (1742) vallásbölcseleti tankölteményének Háló Kovács József (1761–1830) által készített, 1798-ban megjelent fordítására.¹¹

Juliette Guilbaud a Guillaume Desprez nyomdájában megjelent janzenista kiadványok 17–18. századi közép-európai elterjedését vizsgálva az Országos Széchényi Könyvtár és a Budapesti Egyetemi Könyvtár állományában megállapította, hogy Antoine Arnauld, Pierre Nicole művei, Le Maître de Sacy bibliafordítása, Szent Ágoston és Szent Fulgentius műveinek kiadásai, Pascal matematikai és filozófiai értekezései egyaránt megtalálhatók ezekben a könyvtárakban, és felhívta a figyelmet a possessorbejegyzések tanulmányozásának fontosságára.¹²

⁹ BITSKEY István, *Androvics Miklós egri kanonok könyvtára 1777-ben = Magyar Könyvszemle*, 90(1974), 325–332; BITSKEY István, *Janzenizmus és ortodoxia, Az egri püspöki könyvtár olasz anyaga a felvilágosodás korában = Magyar Könyvszemle*, 98(1982), 60–67; BITSKEY István, *Gianzenismo ed ortodossia, Il materiale italiano della biblioteca vescovile di Eger nell'epoca dell'Illuminismo = Venezia, Italia, Ungheria fra Arcadia e Illuminismo*, a cura di Béla Köpeczi, Péter Sárközi, Bp., Akadémiai, 1982, 225–234; BITSKEY István, *Püspökök, írók, könyvtárak, Egri főpapok irodalmi mecénatúrája a barokk korban*, Eger, Heves Múzeumi Szervezet, 1997, 107–112; BITSKEY István, *Eszterházy Károly korának katolikus megújulási törekvései = Tanulmányok Eszterházy Károly egri püspök szellemi és épített örökségéről*, szerk. Dinnyés Patrik, Nagy Andor, Eger, EKE Líceum Kiadó, 15–23.

¹⁰ BEREZ Ágnes, *A janzenizmus hatása Magyarországon Ráday Gedeon könyvtárának teológiai állománya tükreben = A Ráday Gyűjtemény Évkönyve*, 10(2002), 105–132; BEREZ Ágnes, *A janzenizmus és a protestáns magyar lelkészértelmiség a 18. században = Credo*, 11(2005), 1–2, 90–100; BEREZ Ágnes, *Janzenista olvasmányok Magyarországon*, PhD disszertáció, Szeged, 2006.

¹¹ BEREZ Ágnes, *A kései janzenizmus és hatása Magyarországon, Louis Racine vallásbölcseleti poémája és magyar fordítása = Magyar Könyvszemle*, 109(1993), 279–291.

¹² GUILBAUD, Juliette, *La diffusion des idées jansénistes par le livre français en Europe centrale aux XVIIe et XVIIIe siècles = Magyar Könyvszemle*, 121(2005), 42–54.

Más kutatók egy-egy könyvtár állományában vizsgálták a janzenista műveket. Ötvös Péter a gróf Batthyány Károly (1698–1772) császári tábornagy, horvát bán könyvtáráról szóló munkájában elemezte a janzenista tematika hangsúlyos jelenlétét.¹³ Batthyány Károly testvére, Batthyány Lajos nádor (1696–1765) könyvtárkatalógusának Theologici szakjában Hursán Szabolcs tanulmányozta a janzenista műveket.¹⁴ Tóth Ferenc a Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár állományában található és a szombathelyi Siess Antal nyomdájában kiadott janzenista műveket vette számba.¹⁵ Monok István a veszprémi egyházmegyéhez tartozó zalamernyei plébánia könyvállományát vizsgálva Louis Habert *Theologia dogmatica et moralis* című műve kapcsán kifejtette, hogy Kálóczy György (1746–1795) plébános valószínűleg nem volt tudatában a mű janzenista szellemiségének.¹⁶

Szelestei Nagy László Nagy Ignác (1733–1789) székesfehérvári püspök egyházszerző munkássága kapcsán utalt arra, hogy különbséget kell tenni a janzenista szerzők műveinek különböző kiadásai között. Az oratoriánus François-Aimé Pouget (1666–1723) indexre tett montpellier-i katekizmusának latin változatát például a szerző halála után az ugyancsak oratoriánus Pierre-Nicolas Desmolets a cenzúra által javasolt módon javította (*Institutiones catholicae in modum catecheseos*). Innen érthető, hogy Nagy Ignác ezt a kiadást körlevélben ajánlotta prédikálási segédkönyvként. A műnek számos példánya ismert a váci egyházmegye papjainak könyvtáraiban is.¹⁷

Holl Béla a régi Pest megyei egyházi könyvtárak könyvjegyzékei alapján megállapította a janzenizmust tanító alapvető művek jelenlétét a 18. század második negyedétől a katolikus papság körében.¹⁸ Ezt a megállapítást alátámasztják

¹³ ÖTVÖS Péter, *Egy főúri könyvtár 1772-ből = Magyar Könyvszemle*, 103(1987), 1–9.

¹⁴ HURSÁN Szabolcs, *Batthyány Lajos nádor (1696–1765) katalógusa különös tekintettel a magyar vonatkozású és antik anyagra, valamint a Theologici szak anyagára, Az Akadémiai Könyvtár Batthyány-könyvállománya és Batthyány Lajos katalógusa = Magyar Könyvszemle*, 135(2019), 138–172.

¹⁵ TÓTH Ferenc, *Janzenista művek a Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár gyűjteményeiben = Magyar Könyvszemle*, 115(1999), 82–91; TÓTH, Ferenc, *Le jansénisme dans les collections de la bibliothèque diocésaine de Szombathely = Le jansénisme et la franc-maçonnerie en Europe centrale aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Tollet, Daniel (sous la dir.), Paris, PUF, 2002, 183–196; TÓTH, Ferenc, *Collections françaises du XVIIIe siècle dans les bibliothèques de la Hongrie occidentale = Opera romanica, Slovenska narodná knižnica*, Martin, 2012, 319–334.

¹⁶ MONOK István, *A könyv és az olvasás Zalamerenyén, 1746–1846*, Bp., Kossuth, 2021, 39–40.

¹⁷ SZELESTEI N. László, *Nagy Ignác püspök, a székesfehérvári egyházmegye lelkiéletének szervezője = Személyek, intézmények szerepe a hívek lelkeségének alakításában a 17–18. században*, szerk., Szelestei N. László, Bp., MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2019 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 24), 165–172.

¹⁸ HOLL Béla, *A teológiai gondolkodásmód alakulása a kora felvilágosodás kori magyar katolikus papság könyvkultúrája tükrében = HOLL Béla, Laus librorum, Válogatott tanulmányok*, Bp., METEM, 2000 (METEM Könyvek, 26), 169–180.

és árnyalják *A Kárpát-medence kora újkori könyvtárai* című sorozat köteteiben közölt könyvjegyzékek janzenista és janzenista vonatkozású tételei.¹⁹

Fazekas István a bécsi Pázmáneum könyvtárát vizsgálva kiemelte a janzenista szerzők jelenlétét a 18. század második felében.²⁰ A növendékek többsége ugyan csak komoly janzenista szellemű kézikönyvtárral rendelkezett. Az 1782-ben spirituálissá (lelkiigazgató, a lelki képzés irányítója) kinevezett Ostermayer Ferenc felvette a kapcsolatot a bécsi janzenista körrel, a Pázmáneum nagy része Melchior Blarer tanainak hatása alá került.

E tanulmányoknak a jelen kutatás szempontjából fontos következtetései a következők:

1. Janzenista könyvek három irányból érkeztek Magyarországra a 17–18. században: Franciaországból, Bécsből és Itáliából, azon belül főként Rómából és Velencéből.

2. Az eddig azonosított fő szerzők műveik előfordulási gyakoriságának sorrendjében a következők: Pasquier Quesnel, Blaise Pascal, Antoine Arnauld, Claude Fleury, Pierre Nicole, Cornelius Jansen, Pierre Jurieu és Nicolas Fontaine.

3. Meghatározó tényező volt a könyvgyűjtők személyes érdeklődése a janzenista és az azokra reflektáló, azokkal vitázó művek beszerzésében. A gyűjtésből önmagában még nem következik automatikusan a könyvtárfejlesztők janzenista elkötelezettsége, de jelzi tájékozódásuk irányát. A jelentős janzenista könyvanyaggal rendelkező, a nyilvánosság számára is megnyitott két főpapi könyvtár – Klimó Györgyé és Eszterházy Károlyé – létrehozását és gyarapítását elsősorban a felsőfokú képzés és a közművelés céljai ösztönözték. Allományuk három fő forrásból táplálkozott: *a)* Bécsből Giuseppe Garampi segítségével; *b)* az egyházmegyei papság és kolostorok gyűjteményéből rendeltileg begyűjtött könyvekből; *c)* az elhunyt papok hagyatékából. A janzenista alapirodalom tudatos gyűjtése kimutatható Herzan Ferenc szombathelyi püspök és a kálvinista gróf Ráday Gedeon költő, műfordító és politikai könyvtárában is.

4. Az 1713–1717 között Franciaországban élt II. Rákóczi Ferenc és Mikes Kelemen írói és fordítói munkásságára jelentős hatást gyakorolt a janzenizmus, amit a grosbois-i kamalduliak révén ismerhettek meg elsősorban. Műveik azonban saját korukban nem hatottak Magyarországon, s csak jóval később jutottak el a hazai közönséghez.

¹⁹ Megtalálhatók pl. Antoine Arnauld, Cornelius Jansen, Pierre Nicole és Blaise Pascal művei a nagyváradi római katolikus egyházmegyei könyvtár 17. századi állományában, Jean-Ambroise Duvergier de Hauranne és Pascal művei Nádasdy Ferenc (1623–1671) könyvtárának fennmaradt nyomtatványai között. EMÖDI András, *A nagyváradi római katolikus Egyházmegyei Könyvtár régi állománya / Altbücherbestand der Bibliothek der Diözese in Großwardein II. XVII. századi nyomtatványok*, Bp., Nagyvárad, OSZK, Egyházmegyei Könyvtár, 2008; VISKOLCZ Noémi, *A mecenatúra színterei a főúri udvarban, Nádasdy Ferenc Könyvtára*, Szeged, Bp., SZTE, Historia Ecclesiastica Hungarica, 2013.

²⁰ FAZEKAS István, *A Pázmáneum története az alapítástól a jozefinizmus koráig (1623–1784) = A bécsi Pázmáneum*, szerk. Zombori István, Bp., 2002, 50–52 (7–176).

A vizsgált gyűjtemények

A Budapesti Egyetemi Könyvtár állományának alapját az 1635-ben alapított nagyszombati jezsuita egyetem könyvtára alkotja. Az 1773-ban felosztatott szerzetesrend könyvtára 1777-től a Budára költöztetett egyetemen működött. A nagyszombati jezsuita könyvtár két 17. századi katalógusában Berecz három kategóriába sorolta a janzenizmussal kapcsolatba hozható könyveket. A primer janzenista művek közül Jansen fő művét, az *Augustinust* 1655-ben beszerezték. Arnauld, Pascal és Quesnel műveinek, továbbá a velük vitázó könyveknek a hiányát a katalógusokban Berecz azzal magyarázta, hogy bizonyosan megvoltak, de nem katalogizálták őket. E hiány szerinte azért is különös, mert a nagyszombati egyetem teológiai vitáiban megjelent Jansen és Quesnel tanításának cáfolata. E „tiltott” és külön kezelt műveket először a Csapodi Lajos-féle 1774-es katalógus tartalmazta.²¹ A janzenizmussal kapcsolatba hozható, azzal rokonszenvező szerzők (pl. Giovanni Bona) művei mellett a janzenizmussal vitázó jezsuita művek (pl. Ludovicus de Marche, Pierre Annat) is számosak voltak a gyűjteményben.

Felmerül a kérdés, hogy a 17–18. századi katalógusokban felsorolt, gyakran pontatlanul leírt kötetek azonosíthatók-e a Budapesti Egyetemi Könyvtár jelenlegi állományában meglévő művekkel. Milyen más forrásból érkeztek ezek a könyvek, s vizsgálatukból milyen következtetések vonhatók le? A könyvtár jelenlegi állományában hat janzenista szerző tizennégy művének összesen húsz példánya található, köztük Antoine Arnauld áll első helyen tizenöt példánnyal. Közülük tizenhárom kötet tartalmaz possessorbejegyzést.

Az Országos Széchényi Könyvtárat 1802-ben alapító gróf Széchényi Ferenc (1757–1820) vagyonos katolikus dunántúli főnemesi családból származott. Könyvgyűjteménye két részből állt: a több mint tizenháromezer nyomtatványt tartalmazó hungarika könyvtárból és a soproni családi magánkönyvtárból. A könyvtár gyarapodását a továbbiakban főként főúri és tudós adományozók biztosították, de az 1948–1950 között felosztatott szerzetesrendi könyvtárakból is bekerültek művek.²² A könyvtár jelenlegi állományában mintegy tizenöt, a janzenizmushoz köthető vagy azzal vitázó szerző művei szerepelnek.

A Magyar Tudományos Akadémia 1826-ban alapított könyvtárának alapját Teleki József (1790–1855) történész, jogász, Erdély kormányzója, a Magyar Tudományos Akadémia társalapítója és első elnöke vetette meg.²³ Később több főúri család mellett főleg az Akadémia tagjai ajándékoztak ide műveket vagy egész

²¹ TÓTH András, VÉRTESY Miklós, *A Budapesti Egyetemi Könyvtár története (1561–1944)*, Bp., Egyetemi Könyvtár, 1982, 51; PÁLVÖLGYI Endre, *Az Egyetemi Könyvtár 17–18. századi katalógusai = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*, 4, 1968, 36 (25–62).

²² SOMKUTI Gabriella, *Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802–1918*, Bp., OSZK, 2002, 22–26.

²³ F. CSANAK Dóra, *A Telekiek gyűjteménye = Örökségünk, élő múltunk, Gyűjtemények a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*, szerk. Fekete Gézáné, Bp., MTA Könyvtára, 2001, 11–33.

gyűjteményeket. Itt őrzik Zolnai Béla hagyatékát is. A könyvtár jelenlegi állományában mintegy harminc, a janzenizmushoz köthető vagy azzal vitázó kötetet azonosítottam.

A vizsgált művek

Jansen és a 17. századi janzenisták művei

A mozgalom névadójának, Cornelis Jansennek (1585–1638) négy műve (*Tetrateuchus*, *Pentateuchus*, *Mars Gallicus*, *Augustinus*) összesen nyolc példányban szerepel a vizsgált három könyvtárban. Egy-egy művel van képviselve Jean Duvergier de Hauranne (1581–1643), Saint-Cyran abbé, a franciaországi janzenizmus lelki vezetője (*Petrus Aurelius*) és Jean de Launoy (1603–1678) francia történész (*Elogium*), aki a pápai politikában gallikán, a teológiában janzenista nézeteket képviselt.²⁴

Antoine Arnauld (1612–1694) *De la Frequente Communion* című, sokszor kiadott műve ugyan megtalálható a vizsgált művek között, de csak egy példányban, míg a Pierre Nicole-lal közösen írt, *La logique ou l'art de penser* című, *Port-Royal logikaként* ismert művének számos kiadása összesen nyolc példányban, három különböző nyelven (francia, latin, olasz) van meg. Arnauld másik, több példányban szereplő műve az *Histoire de la persecution de deux saints évêques par les jesuites*.

A Port-Royal-közeli francia teológusnak, Louis-Isaac Lemaître de Sacy-nak (1613–1684) a bibliafordítása szerepel a könyvtárakban négy különböző, 18. századi kiadásban. Sacy 1667-ben Mons-ban név nélkül kiadott bibliafordítása a 18. században a legelterjedtebb francia fordítás volt, más nyelvekre is lefordították.

Blaise Pascal (1623–1662) *Lettres provinciales*-ja a legtöbb kiadásban, összesen tizenegy, 1658–1775 között megjelent példánnyal képviselt mű a három vizsgált könyvtárban. A példányok ismert tulajdonosai főként világi személyek voltak.

Pierre Nicole (1625–1695) legnépszerűbb műve a gyakorlati kereszténység és a lelki élet különböző kérdéseit tárgyaló traktátusok sorozatából álló *Essais de morale*, ami összesen négy példányban található meg a könyvtárakban. Nicole további művei az egyház egységét és Pierre Jurieu elméletének cáfolatát kifejtő *De l'unité de l'église ou réfutation du nouveau système de M. Jurieu* és az imádságokhoz és szentségekhez kapcsolódó teológiai és erkölcsi utasítások gyűjteménye (*Instructions theologiques et morales*), melynek másfél évszázaddal később kiadták magyar fordítását.

Pasquier Quesnel (1634–1719) oratorianus teológusnak három művéből őriznek példányokat a könyvtárak: egy-egy példányt az *Histoire abrégée de la vie et*

²⁴ GRÈS-GAYER, Jacques M., *L'électron libre du gallicanisme, Jean de Launoy (1601–1678) = Revue de l'histoire des religions*, 2009, vol. 226, n° 3, 517–543.

des ouvrages de Arnauld című Arnauld-életrajzból és a *La souveraineté des rois défendue* című könyvből, valamint két példányt a *Compendium moralis evangelicae* című könyvéből.

A felsoroltakon kívül a gazdag párizsi családban született, a Port-Royal melletti Petites écoles-ban tanult és harminckilenc évesen Port-Royalban letelepedett Louis-Sébastien Le Nain de Tillemont (1637–1698) *Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique des six premiers siècles* című egyháztörténeti műve is szerepel a könyvanyagban.

A 17. századi janzenista művek közül feltűnően hiányzik például Robert Arnauld d'Andilly (1589–1674) – pénzügyi tanácsos, költő, író és fordító, 1645 körülől a Port-Royal des Champs egyik remetéje – *Szent Agoston vallomásainak* francia fordítása (*Les Confessions de S. Augustin*, 1649). Ugyancsak hiányzik a Port-Royallal szoros kapcsolatban álló Nicolas Le Tourneux (1640–1686) *L'Année chrétienne* című, 1683-tól számos kiadást megért és 1695-ben indexre tett műve, amelynek csak az 1771-es magyar fordítását tartalmazza két könyvtár.

Janzenista hatást mutató művek

Pierre Boyer (1677–1755), a *Nouvelles Ecclésiastiques* janzenista hetilap egyik főmunkatársának két műve szerepel: a *Portrait au naturel des Jesuites et anciens et modernes* 1731-es amszterdami kiadása két, a *Parallèle de la doctrine des Payens avec celle des Jesuites et de la bulle Unigenitus* egy példányban.

Szembevetendő, hogy a janzenizmushoz sajátosan viszonyuló Jacques-Bénigne Bossuet-nek (1624–1704)²⁵ számos műve található a vizsgált könyvtárakban, köztük például a katolikus hitre térők segítésére írt *Exposition de la doctrine de l'église catholique sur les matières de controverse*, amit a Magyar Királyságban is többször kinyomtatottak: latinul 1755-ben Nagyszombatban és 1800-ban Egerben, magyarul 1793-ban Nagyszombatban.

A janzenizmust bíráló művek

A Jansen tételeit bíráló művek közül eljutott Magyarországra Giuseppe Maria Sanfelice (1614–1660), Cosenza érseke, 1652 és 1659 között kölni apostoli nuncius *Jansenii doctrina ex Thomisticae theologiae praeceptis atque institutis damnata* című könyve. Egy colligatumkötet négy anonim janzenistaellenes jezsuita művet tartalmaz 1656-ból, többek között a január 31-én Arnauld ellen kimondott *Censura sacrae facultatis*.

Az 1666-tól a Párizs melletti Charentonban lelkészként működő Jean Claude (1619–1687) vitákat folytatott Pierre Nicole-lal, Antoine Arnauld-val és Bossuet-vel. Művei közül a *Réponse au livre de Mr Arnaud intitulé La perpétuité de*

²⁵ C. G. CHRISTOFIDES, *Bossuet and Jansenism = Romance Notes*, 1960 (Spring), vol. 1, No. 2, 141–145.

la foy de l'église catholique touchant l'Eucharistie défendue címűnek az 1671-es charentoni kiadása található meg a vizsgált anyagban.

A reformáció doktrínáit Arnauld, Nicole és Bossuet támadásai ellen védő református lelkésznek, Pierre Jurieu-nek (1637–1713) két műve szerepel: a *Traité de l'unité de l'église et des points fondamentaux contre Monsieur Nicole* és a *La religion des jesuites*. Jurieu református teológusokkal, köztük például Louis Du Moulinnal és Claude Payonnal is vitába szállt, ha véleményük eltért az övétől.

Az Arnauld-val a kegyelemről és az új érzésekről (« sentiments nouveaux ») hosszú vitát folytató, oratoriánus Nicolas Malebranche (1638–1715) *Trois lettres de l'auteur de la Recherche de la vérité, touchant la Défense de Mr. Arnauld contre la Réponse au livre Des vrayes et fausses idées* című művének egy példánya van meg.

Fontos megemlíteni François van Ranst (?–1727) Domonkos-rendi egyházi író, költő *Veritas in medio* (1715) című műve 1754-es velencei kiadását, amely közli Michael Bajus és Jansen életrajzát, tanait, azok egyházi kritikáját és Quesnel erre adott válaszát.²⁶

XI. Kelemen pápa 1713-ban közzétett *Unigenitus Dei Filius* bullájához, amely elítéli Quesnelnek a janzenista tanítást összefoglaló százegy tézisé, három mű kapcsolódik: Pierre Boyer már említett művén kívül a bulla egy 1781-es német kiadása és a bulláról szóló költeményeket tartalmazó, 1724-ben Villefranche-ban megjelent janzenistaellenes gyűjtemény (*Poesies sur la constitution Unigenitus*).

Domenico Viva (1648–1726) jezsuita teológus Bajus, Jansen és Miguel de Molinos tanait cáfoló, *Damnatae theses ab Alex. VII., Innoc. XI. et Alexandro VIII. nec non Jansenii* és Dominique de Colonia (1660–1741) jezsuita retorikatanár, könyvtáros *Dictionnaire des livres Jansénistes* című műve egy-egy példányban található a könyvtárakban. Simon Mattzell (1733–1802) jezsuita, majd fribourgi világi pap XIV. Kelemen pápa felett mondott gyászbeszéde 1775-ös fribourg–párizsi kiadásának példánya a mű után kötött kézirat, a *Nouvelles ecclésiastiques* egyik cikkének betűhű másolata miatt érdemel figyelmet.

²⁶ OSZK 165.555.

Tulajdonosi és használói bejegyzések

Magyarországi egyházi tulajdonosok

Szerzetesrendek

Jezsuita. Jansen Mózes öt könyvéhez írt kommentárja (*Pentateuchus*) 1641-es leuveni kiadásának és evangéliumkommentárja (*Tetrateuchus*) 1639-es leuveni kiadásának egy-egy példánya a pozsonyi jezsuita S. Salvator kollégiumból származik, amelynek katalógusába 1692-ben jegyezték be.²⁷

A nagyszombati jezsuita kollégium bejegyzését tartalmazza Antoine Arnauld és Pierre Nicole *La logique ou l'art de penser* című műve nyolcadik, 1708-as amszterdami kiadásának példánya.²⁸ Ugyanezen mű 1749-es bázeli latin kiadása példányának kisatírozott bejegyzéséből csak a Tyrnava szó olvasható.²⁹

Premontrei. Jansen evangéliumkommentárja (*Tetrateuchus*) 1649-es párizsi kiadású példányának legutóbbi tulajdonosa a csornai premontrei prépostság könyvtára volt, amit az első belső kötéstábla ex librise és a címlap bélyegzője tanúsít.³⁰ Két korábbi tulajdonos bejegyzése ugyancsak a címlapon olvasható. Az egyik, Juhász Nepomuk János 1782-ben a türjei premontreieknél tett szerzetesi fogadalmat, majd Verseghy Ferenc révén kapcsolatba került a jakobinus mozgalommal. A Martinovics-összeesküvés kapcsán börtönbe került, ahonnan 1798-ban szabadult; az 1820-as években káplán volt a pesti Szent Rókus-plébánián.³¹ A másik tulajdonos, egy „Szlavicsek” (Sláviček) nevű, morvaországi Ágoston-rendi szerzetes személye egyelőre nem azonosítható: talán Tadeáš Martin Sláviček (1719–1796), az olomouci egyetem rektora és a teológia kar igazgatója³² vagy Albert František Sláviček (1739–1782) lehetett.³³

Piarista. Malebranche (1638–1715) *Trois lettres de l'auteur de la Recherche de la vérité, touchant la Défense de Mr. Arnauld contre la Réponse au livre Des vrayes et fausses idées* című, 1685-ben Rotterdamban megjelent művének példánya az

²⁷ BEK Bar00372 „Inscriptus Catalog. Collegii ad S. Salvator Posonii Socis JESU 1692 Nr. 107”; BEK Bar00367 „Inscriptus Catalog. Collegii ad S. Salvator Posonii Socis JESU 1692 M. A. R. A.”.

²⁸ BEK Fa5383 „Inscriptus Coll. Tyrnav. 1762”.

²⁹ BEK Fa5373.

³⁰ BEK 712030 „Emptus post defunctum Szlavicsek Augustinianu in Moravia”, „Nepom. Juhász B. 310.2”.

³¹ Csornai premontrei prépostság Levéltára I. 1. Arch. Vet. I. 8. Szerzetesi fogadalmak, 3. doboz. DONCSEZ Etelka, „mert lelkeinket a múlt szerencsétlenség örökre összeköté”, Verseghy Ferenc és fogolytársai kapcsolata a szabadulás után = *Irodalomismeret*, 2016, 3, 4–25, itt: 12.

³² KREJČOVÁ, Jana, *Arcibiskupský kněžský seminář v Olomouci, Data – osoby – budovy*, Olomouc, Arcibiskupský kněžský seminář 2010, 38.

³³ ŠVÁBENSKÝ, Mojmír, *Augustiniánské kláštery*, Vol. 1, Brno, Státn. Archiv, 1959, 826.

1714-ben alapított váci piarista könyvtárból származik.³⁴ Ugyanebből a könyvtárból származik Pasquier Quesnel *Historico polemica brevis instructio de haeretica* című művének 1727-es pozsonyi kiadása.³⁵

Ugyancsak a váci piarista gimnáziumból került az MTA Könyvtárába Pasquier Quesnel Arnauld-életrajza, az *Histoire abregée de la vie et des ouvrages de Arnauld* 1695-ös kölni kiadásának példánya.³⁶ A kötet jelentőségét növeli, hogy a *Vers a la louange de Monsieur Arnauld* című rész (322–331) végén, Jean Racine *Epitaphe de M. Arnauld* című, VI. vers után és a tartalomjegyzék előtt egy tíz-soros kézzel beírt francia verset tartalmaz:³⁷

<i>Anne-Claire Volongo átírása</i>	<i>Dirk Jan Schoon átírása</i>
<p>Tout cecy est à sa gloire pour éterniser sa mémoire Et jamais rien de plus beau n'a crayonné le pinceau Pour personne si illustre qui de ses ennemis n'a oncques esté vincqus Jésuites, Calvin et Luther contre le Grand Arnauld n'ont à tonitruer. Toujours défenseur de la foi, la grâce et vérité De la mort des justes fut à la fin couronné.</p>	<p>Tout cecij est a sa gloire pour eterniser sa memoire et jamais rien de plus beau n'a craijonné le pinteau d'une personne si illustre, qui de ses ennemis n'a oncq este vincquie Jesuites, Caluin, et Luther contre le grand Arnauld nont a ressicter Toujours deffenseur de l'eglise, la grace et verité, de la morte des justes fut a la fin couronné</p>

³⁴ OSZK 323.965 „Bibliothecae Vaciensis Sch. Piarum”, „A váci kegyes-tanítórendi ház könyvtára. Y. betű VII. b. 15. szám.”; a címlap jobb alsó sarkában olvasható „Stephani Szaniszlo constat fl[oreni] 1//20” bejegyzést egyelőre nem sikerült feloldani.

³⁵ OSZK 319.253 „A váci kegyes-tanítórendi ház könyvtára. Cc. betű I. b. 28. szám.”.

³⁶ MTA KIK 552.316 „Bibliothecae Vaciensis Scholarum Piarum”, „A váci kegyes-tanítórendi ház könyvtára Z betű I.b.12. szám” A korábbi piros pecsét és a tintáírású „J. H. P. B.” bejegyzés tulajdonosát nem sikerült megfeytenem.

³⁷ Köszönöm a vers olvasatában, átírásában, értelmezésében nyújtott segítséget Marie-Hélène Farkasnak, Kovács Ilonának, Dirk Jan Schoonnak és Anne-Claire Volongo-nak.

VII

Mindez az ő dicsőségére szolgál,
 hogy megörökítse emlékét
 És ennél szebbet
 még soha nem vázolt fel az ecset
 Mert senki sem olyan jeles, akit
 soha nem győztek le ellenségei
 A jezsuitáknak, Kálvinnak és Luthernek
 a Nagy Arnauld ellen nem kell harsogniuk.
 Mindig a hit védelmezője, az igazak halálának
 kegyelme és igazsága, végül megkoronázták.

A vers számozásban (VII.) és témában illeszkedik az előzőkhöz, témája Arnauld dicsőítése. Szerzőjét, leíróját, a beírás helyét és idejét egyelőre nem sikerült azonosítani. A kézírás alapján felmerült a kérdés, a kiegészítés közel egyidős lehet a kiadvánnyal.

Ferences és minorita. Domenico Viva Bajus, Jansen és Miguel de Molinos tanait cáfoló, *Damnatae theses ab Alex. VII., Innoc. XI. et Alexandro VIII. nec non Jansenii* című műve 1711-es frankfurti kiadásának példánya a kecskeméti ferences kolostor könyvtárából került be, ahol 1765-ben írták bele az első bejegyzést.³⁸ A két további, áthúzott bejegyzésből a jobban olvasható szerint a kötet az olmtüzi Ágoston-rendi kolostorból jutott Kecskemétre.

Pierre Nicole 1671-es *Essais de Morale*-ja Horváth János által készült és 1815-ben Veszprémben kiadott magyar fordításának (*Hitbéli és erkölcsi oktatások*) egy példánya ebbe a könyvtárba is beérkezett, mégpedig Salatnyák Hilár ferences szerzetes³⁹ bejegyzésével.⁴⁰

Antoine Arnauld és Pierre Nicole *La logique ou l'art de penser* című műve 1765-ös velencei latin kiadásának példánya a lévai minorita kolostorból származik.⁴¹

³⁸ MTA KIK 565.113/koll. 1. „Canonicoru. Regul. S. Aug. Olom. ad OO. SS.”, „V. Conv[en]tus Kecskemetiensis 1765”, „Convictus Kecskemetiensis ord. Minor. S. P. Franc. Biblioth. Nro 4.”, „A kecskeméti Szent Ferencrendi Zárda Könyvtára 1920”.

³⁹ *Schematismus provinciae divi Ladislai regis ordinis Minorum S. Francisci Seraphici regularis observantiae, Quinque-Ecclesiis, Typ. Lycei Episcopalis, 1847, 24.*

⁴⁰ MTA KIK 520.210 „Ex Libris Patris Hilarii Salatnyák”.

⁴¹ BEK Fa5372 „Conventus Levensis Ord. Minor. S. Francisci Reform. Prov. Ss. Salvator 1767”.

Szervita. Arnauld *Histoire de la persecution de deux saints évêques par les jesuites* című műve 1691-es kiadásának példányában két tintaírású bejegyzés mutatja, hogy egykor a pesti Szent Anna szervita kolostor tulajdonában volt.⁴²

Jean Duvergier de Hauranne *Petrus Aurelius* című, a püspökök jogait a szerzetesekkel és a pápával szemben védő műve 1646-os párizsi kiadásának példánya a lorettomi szervita rendházé volt.⁴³

Karmelita. Antoine Arnauld *Grammaire generale et raisonnée de Port-Royal* című műve 1660-as párizsi kiadásának példányában a szakolcai (Skalica, Szlovákia) karmelita rendház tulajdonosi bejegyzése olvasható.⁴⁴

Bencés. Jansen evangélium-kommentárja 1792–1794-es laibachi kiadásának példánya a címlapon szereplő bélyegző szerint a kőszegi bencés rezidencia könyvtárából származik.⁴⁵

Pálos. A pesti pálos kolostor könyvtárában 1773-ban látták el possessorbejegyzéssel Antoine Arnauld 1749-es velencei kiadású *Logica sive Ars cogitandi* művének példányát.⁴⁶

Világi papok

Pázmándi Horváth Endre (eredeti neve: Horvát András, 1778–1839) költő, plébános, a Magyar Tudományos Akadémia tagja (1830) az Akadémiára hagyta – többek között – 677 darabból álló könyvtárát, benne két janzenista művel: Pascal *Lettres provinciales* 1775-ös lausanne-i kiadásának példányát és Lemaistre de Sacy Biblia-fordításának német adaptációját az 1771-es bécsi kiadásban. Pascal művében Horváth fontosnak tartotta azt is bejegyezni a hátsó belső kötéstáblára, hogy 1805-ben vette és 1806-ban olvasta el a könyvet.⁴⁷ A Sacy-féle bibliafordítást 1804-ben vette meg Horváth.⁴⁸

⁴² BEK Bar10231 „Ad bibliothecam Ven. Conventus ad. S. Anna Pestini Ordinis Servoru. B. M. V.”, „Vente Conventii Pestini Ord. Servorum B. M. V.”.

⁴³ BEK Bar02074 „Convent. Laur. in Hung. Ordinis Serv. B. V. M.”.

⁴⁴ BEK Bar08525 „Conventus Szakolcensis Carm. Discal”, „Edictus Szakolcza par Sr. de Frigny”.

⁴⁵ MTA KIK 563.536 „Residentiae Ginsiensis OSB”.

⁴⁶ OSZK 830.886 „Bibliothecae Pestiens. Ord. S. Pauli P. E. Inscriptis P. Caspar Gindl An. 1773”.

⁴⁷ MTA KIK Theol.(E.).O.1334 „Horvát 1805”, „Lectus in Augusto 1806.”, „Horváth Constat fr 2”, „Horvát András’ Könyvtárából. 1819.” A címlap előtti oldal leragasztott possessorbejegyzése töredékesen olvasható („Ex Libris Josephi Alaxay Dr[?] Sabar[?] [?] S.G.C.R.III.A[?] 783”).

⁴⁸ MTA KIK Theol.(F.).O.2887 „Horvát 804”.

Református papok, tanárok

Szathmári Pap Mihály (1737–1812) református teológiai tanár, egyházi író poszessorbejegyzését viseli Cornelius Jansen *Mars Gallicus* című politikai röpirata 1637-es kiadásának példánya.⁴⁹

Sófalvi József (1745–1794) református teológiai tanár bejegyzése található Pascal *Lettres provinciales* 1658-as kölni latin nyelvű kiadásának példányában.⁵⁰ Sófalvi máramarosszigeti és kolozsvári tanulmányok után 1771–1776 között Göttingenben, majd Leidenben tanult. Visszatérve Magyarországra előbb Nagyszébenben, majd 1783-tól Kolozsváron élt és működött. E könyv tehát kolozsvári korszakában került hozzá. Sófalvi után a váci piarista gimnázium lett a tulajdonos a címlap kéziratos bejegyzése szerint.

Egy bizonyos Szili Sámuel birtokában volt egykor Pierre Jurieu református lelkész *Traité de l'unité de l'église et des points fondamentaux contre Monsieur Nicole* című műve 1688-as rotterdami kiadásának példánya, melyet több más kötetrel együtt talán Zürichben vásárolt vagy kapott.⁵¹ Ugyancsak Szili tulajdonában volt Jean Claude *Réponse au livre de Mr Arnaud intitulé La perpetuité de la foy de l'église catholique touchant l'Eucharistie défendue* című műve 1671-es charentoni kiadásának példánya.⁵² Szili Sámuelről több könyv került az Akadémia könyvtárába „Liber Samuelis Szili mpr.” bejegyzéssel.⁵³ A Tabajdon született Szili Debrecenben tanult 1761-től, majd 1773–1775 között a berni egyetemen tanult teológiát, 1784–1803 között alsónémedi református lelkész.⁵⁴

Magyarországi világi tulajdonosok

Főnemeselek

A több 17–18. századi Nádasdy-családtag könyvtárából összeállt nádasdladányi Nádasdy-kastélyi könyvtárából két könyv származik: 1. Pierre Nicole *Essais de morale* című művének 1672-es párizsi kiadása, melynek címlapján Nicole egyik álneve, a Mombrigny olvasható;⁵⁵ 2. Pierre Boyer *Portrait au naturel des Jésuites*

⁴⁹ OSZK 329.269 „M. P. Szathmáry”.

⁵⁰ MTA KIK 551.659 „Josephi Sófalvi ab Anno 1786. 22. Maji”, „Bibliotheca Vaciensis Scholar Piarum”.

⁵¹ MTA KIK Theol.(E.).O.1462 „Liber Samuelis Szili mpr.”.

⁵² MTA KIK Theol.(E.).O.1436/1–2 „Liber Samuelis Szili mpr.”.

⁵³ STEINMANN Judith, *16. századi zürichi könyvkötések a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában = Magyar Könyvszemle*, 118(2002), 225–248.

⁵⁴ HEGYI Ádám, SZÖGI László, *Magyarországi diákok svájci egyetemeken és főiskolákon 1526–1919*, Bp., 2016, 597. tétel; Ráday Levéltár A/7 Pesti egyházmegye protocolluma I. kötet 1719–1829, 65–66, Alsónémedi Salarium Predikátor és Rector, az újonnan felállított eklézsia predikátorának, Szili Sámuelnek salariuma, feljegyzés az alapításról.

⁵⁵ OSZK 34.206 „par le Sieur de Mombrigny”, bélyegző: Nádasd Ladányi Könyvtár.

et anciens et modernes című, 1731-ben Amszterdamban megjelent művében a címlappal szembeni oldal bejegyzése jelzi, hogy ritka és 1765-ben indexen lévő könyvről van szó.⁵⁶

Széchenyi Ferenc könyvtárából négy kötetet érdemes kiemelni.⁵⁷ Arnould *Histoire de la persecution de deux saints évêques par les jesuites* című műve 1691-es kiadása példányának története Széchenyinél korábbra is visszavezethető: a kötésén aranyozott heraldikai supralibros látható, „Ignatius Carolus SRI Comes de Sternberg” feliratú címerrel, a címlap tetején bejegyzés olvasható.⁵⁸ Ignatius Sternberg gróf (1640 k.–1700) 1664-ben és 1665-ben Párizsban járt, amelyről naplójában beszámolt, később a Habsburg Birodalom titkos tanácsosa.⁵⁹ Ő volt a család könyvgyűjteményének egyik megalapítója, amely a Prágai Egyetem könyvtárának alapja lett, s amelyet ma a Cseh Köztársaság Nemzeti Könyvtára őriz. A könyv Széchenyi Ferenchez kerülését magyarázhatja, hogy Széchenyi szoros kapcsolatot ápolt a numizmatikai gyűjteményéről nevezetes František Sternberg (Šternberk) gróffal, aki unokafivérével, Kašpar Sternberggel együtt meghatározó szerepet játszott a cseh nemzeti múzeum megalapításában.⁶⁰ Arnould egy másik műve, a *La logique ou L'art de penser* 1712-es lyoni kiadásának és Pierre Nicole *De l'éducation d'un prince* című műve 1676-os párizsi kiadásának egy-egy példánya is megvolt Széchenyi könyvtárában.⁶¹ Széchenyi soproni családi gyűjteményéből származik a Sacy-féle bibliafordítás 1742-es párizsi kiadásának példánya, amely a könyvtári bélyegzőn kívül tartalmazza Széchenyinek Junker Keresztély által 1786 körül rézre metszett ex librisét is.⁶²

A legalább hét nemzedék könyvgyűjtő tevékenységének eredményeként létrejött dubnicai (Dubnica nad Váhom, Szlovákia) Illésházy-könyvtárat Illésházy (XI.) István gróf (1762–1838) politikus, katona, a nagybirtokos főúri Illésházy család utolsó sarja 1835-ben adományozta a Magyar Nemzeti Múzeumnak.⁶³

⁵⁶ OSZK 292.458/1 bélyegző: Nádasdladányi Könyvtár, „Tres libri rarissimi vide Catalog. Libr. prohibit. A. 1765. p. 1322 et p. 86. vide Vogt. Catalog. libr. rarior. p. 361. 516.”

⁵⁷ Szőrs Zoltán Oszkár, *A Széchenyi-gyűjteményhez tartozó dokumentumok azonosítása = Könyvtári Figyelő*, 2011, 4, 733–740.

⁵⁸ OSZK 329.181 „Ex Bibliotheca Ill. ac E. D. Ignatij Caroli Com. de Sternberg”, bélyegző: Ex bibl. Com. F. Széchenyi.

⁵⁹ Descriptio seu annotatio locorum et civitatum et quidquid in eis notatu dignum occurrit, quae in circuitu meo una cum fratribus per totum Belgium et partem episcopatus Leodiensis sicut et praecipuam partem Angliae et partem Galliae Lovanio Parisios usque, qui terminus illius itineris erat, vidi, Národní Muzeum, Praha, RKP. VIII. G18.

⁶⁰ *Széchenyi Ferenc és Csehország, Levelestár*, vál. és a bevezető tanulmányt írta Richard Pražák, sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta Deák Eszter, Erdélyi Lujza, Bp., OSZK, Gondolat, 2003 (Nemzeti Téka), 123–130.

⁶¹ OSZK 328.304 bélyegző: Ex bibl. Com. F. Széchenyi, OSZK 301.057 bélyegző: Ex bibl. Com. F. Széchenyi.

⁶² OSZK 831.563/1-3.

⁶³ BERLÁSZ Jenő, *Az Illésházy-könyvtár; Fejezet az Országos Széchenyi Könyvtár állománytörténetéből = Országos Széchenyi Könyvtár Évkönyve*, 1967, 57–97.

E könyvtárból két könyvet érdemes kiemelni: Arnauld *La logique ou L'art de penser* című műve 1718-as amszterdami kiadásának egy példányát és a Sacy-féle bibliafordítás 1742-es párizsi kiadását.⁶⁴ Mindkettő származása az első belső kötetstábla ex libriséről azonosítható. Csak feltételezhető, hogy a könyveket maga az adományozó, Illésházy István vásárolta, akinek könyvgyűjtő szenvedélyét a családi hagyományon túl tovább erősíthették anyai nagybátyjainak, Batthyány József hercegprímás pozsonyi és Eszterházy Károly püspök egri könyvtárai.

Két könyvben található nagyréti Darvas József (Nógrád vármegyének 1744-ben jegyzője, 1751-ben követe, 1756-ban másodalispánja, majd királyi tanácsos) possessorbejegyzése, illetve fiának, Darvas Ferencnek (1740–1810) Meyer Ágoston által metszett ex librise. Blaise Pascal *Litterae provinciales*-ja 1700-as kölni kiadása példánya⁶⁵ mindkét kötetének címlapján ovális alakú, piros színnel nyomott szabadkőműves bélyegző látható: nyitott körző tetején csillag, a körző két szára között hexagramma, a száruk mellett balra két oszlop, jobbra „L” betű, alul halálfej.⁶⁶ Ugyancsak Darvasé volt az a colligatumkötet,⁶⁷ amely tizenkét 1595–1666 közötti kiadványt tartalmaz, köztük négy janzenistaellenes jezsuita művet 1656-ból: *Censura sacrae facultatis, Epitaphe de Jansenius, Indiculus locorum Augustini Cornelii Jansenii Yprensis episcopi, in quibus propositiones ab Innocentio X. damnatae continentur, Apologie pour les Jesuites*.

Pierre Nicole 1671-es *Instructions theologiques et morales*-ját megjelenése után másfél évszázaddal Horváth János (1769–1835) teológus, veszprémi kánok (későbbi székesfehérvári püspök) magyarra fordította, és 1815-ben Veszprémben kiadta *Hitbéli és erkölcsi oktatások* címen. A fordítás egy példánya Jankovich Miklós (1772–1846) könyv-, régiség- és műgyűjtő, történész könyvtárából került az Országos Széchényi Könyvtárba.⁶⁸ A fordító talán maga ajándékozta a példányt a Jankovich családnak, amely egyengette egyházi pályáját.

A könyvtáralapító Teleki Józseftől összesen nyolc janzenista vonatkozású kötet került be a gyűjteménybe, mindegyikben a „G. Telekiek' Alapítványa” bélyegzővel. Közülük négy Pascal *Lettres provinciales*-jának három francia kiadása: az első az 1739-es kölni, a második az 1753-as nyomdahely nélküli, a harmadik az 1761-es leideni kiadás (ebből két példány).⁶⁹ Az 1753-as kiadás korábbi tulajdo-

⁶⁴ OSZK 328.224 „Illésházianae Bibliothecae Dubniczensis”, OSZK 831.564/1-12 „Illésházianae Bibliothecae Dubniczensis”.

⁶⁵ OSZK 81.555/1-2 „Josephi Darvas de Nagyrét Inane Fortunae Nomen”.

⁶⁶ Ugyanez a bélyegző található Darvas Ferencnek egy másik könyvében: Betbuch für Freymaurer, OSZK Kézirattár, Oct. Germ. 283. Tüskés Gábor, *Szabadkőműves imakönyv Nagyabajomban = A kis világbeli nagy világ*, Tanulmányok Pálóczi Horváth Ádámról, szerk. Csörsz Rumen István, Mészáros Gábor, Bp., reciti, 2020, 545 (521–548).

⁶⁷ OSZK Ant. 4484 „Josephi Darvas de Nagyrét Inane Fortunae Nomen”.

⁶⁸ OSZK 278.551 „Bibliot. Hung. Jankowich. L. ord.”.

⁶⁹ MTA KIK Polit.O.1397 bélyegző: G. Telekiek' Alapítványa; MTA KIK Polit.O.1398 „Joh. Joseph”, „Franc. Kresznerics 1805”, bélyegző: G. Telekiek' Alapítványa; MTA KIK Theol. (E.).O.1454 bélyegző: G. Telekiek' Alapítványa; MTA KIK Franc.Ir.O.217/h/1-3 bélyegző: G. Telekiek' Alapítványa.

nosa Kresznerics Ferenc (1766–1832) nyelvész, plébános volt a bejegyzés szerint. Kresznerics könyve kézírataival együtt a halála után, 1834-ben kerülhetett Telekihez az Akadémiára.⁷⁰ A Jean-Baptiste Willart de Grécourt, Nicolas Jouin és Louis de Bonnaire *Unigenitus* bulláról szóló költeményeit tartalmazó, egy bizonyos Chevalier de G..., a champagne-i ezred tisztje kiadásában 1724-ben Villefranche-ban megjelent janzenistaellenes gyűjteményt (*Poesies sur la constitution Unigenitus*) gazdagon illusztrálták rézmetszetekkel.⁷¹ A Port-Royal lerombolásáról szóló óda (*Ode pindarique sur la destruction du Monastere de Port-Royal des-Champs*) mellett a kötet tartalmaz egy kihajtható, spirális alakú társasjáték-táblát (Le Jeu de la Constitution), amely a hagyományos 63 mezősliba játék (Jeu de l’oie) mintájára készült: a számos csapdát tartalmazó táblán a cél az, hogy az utolsó mezőre, a libakert helyett itt a tanácsba (Concile) eljussanak a játékosok. A tanács kapujában, a 62. mezőn Louis Antoine de Noailles bíboros, a janzenisták egyik fő ellenfele áll. A számos variációban létező játéknak ez a janzenistaellenes változata.

Gróf Vigyázó Ferenc (1874?–1928) 17 000 kötetes családi könyvtárával⁷² került az Akadémia könyvtárába Pascal *Lettres provinciales* 1700-as kölni latin kiadásának példánya, ami korábban a Halmágyi családé volt.⁷³ A címlap előtti lap tintairású bejegyzése tűnik a legrégebbinek, mely szerint Halmágyi Mihály kapitány – aki részt vett a hétéves háborúban⁷⁴ – 1769-ben Viski Sándornak ajándékozta a könyvet.

Tisztviselők, birtokosok

Simon Mattzell XIV. Kelemen pápa felett mondott gyászbeszéde 1775-ös fribourg–párizsi kiadása MTA Könyvtárban őrzött példányának két tulajdonosa ismert: az első Kátai Gábor (1831–1878) karcagi orvos, gyógyszerész, a második az ő könyvtárát 1879-ben megvásároló Magyary-Kossa Sámuel (1849–1921) tápiószentmártoni ügyvéd, földbirtokos, genealógus, könyvgyűjtő.⁷⁵ A példány különlegessége, hogy a nyomtatvány után bekötöttek egy „Des nouvelles ecclésiastiques du 10 juillet 1775. De Paris” című, 21 oldalas tintairású kéziratot. A kézirat a *Nouvelles ecclésiastiques* azon cikkének betűhű másolata, amely a „La vie du

⁷⁰ Csörsz Rumen István, *Kresznerics Ferenc kézíratos versgyűjteménye = Vasi Szemle*, 71(2017), 2, 152–167.

⁷¹ MTA KIK Francz.Ir.O.7/h/1-2 Bélyegző: G. Telekik’ Alapítványa.

⁷² Tömörly Pál, *A Vigyázó család könyvgyűjteményei = Magyar Könyvszemle*, 124(2008), 192.

⁷³ MTA KIK Theol.O.4675/2 „St. Halmágyi”, „Obtulit S. D. Capitan. Michael Halmágyi Alex[andro] Wiski de Rettig A. 1769”, bélyegző: Bojári gróf Vigyázó Könyvtár Rátóth.

⁷⁴ *Halmágyi István naplói és iratai*, s. a. r. Szádeczky Lajos, Bp., MTA, 1906, X–XI (Monumenta Hungariae Historica Scriptorum, XXXVIII).

⁷⁵ MTA KIK 564.731/koll.2. „Kátai Gábor”, „Magyary-Kossa Sámuel T-Szt-Márton” *A Kátai Gábor hagyatékához tartozó könyvtár jegyzéke*, Karcag, 1879, 1424. tétel, a kolligátum első tagjának adataival felvéve: Caraccioli: Ganganelli Leben, 1776.

pape Clément XIV (Gaganelli)” című könyv bírálatát tartalmazza. A kézirat magyarországi keletkezésére nem találtam utalást. A *Nouvelles ecclésiastiques* hetilap néhány évfolyamának (1784–1790) van példánya az Egri Főegyházmegyei Könyvtárban,⁷⁶ de ez nem egyezik a cikket tartalmazó évfolyammal.

Todoreszku Gyula (1866–1919) és felesége, Horváth Aranka, földbirtokos könyvgyűjtő házaspár gyűjteményével került a könyvtárba Szdellar Ferenc (1685–1745) zágrábi, grazi és nagyszombati jezsuita tanár *Conclusiones ex universa theologia* című, 1728-ban Nagyszombatban megvédett doktori téziseinek példánya.⁷⁷ A mű fő témája a tomista *Systema praedestinationis*, de kifejti a molinista és a janzenista eleve elrendelés-tant is.

Történeszek, irodalomtörténeszek

Mircse János (1834–1883) 1848-as szabadságharcos, történész és könyvgyűjtő, a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából észak-itáliai levéltárakban kutató tudós gyűjteményéből két Arnauld-mű egy-egy példánya került az Akadémia könyvtárába a 19. század végén. Az *Apologie pour les saints peres de l’église* című mű 1651-es párizsi kiadásának példányában a velencei Oratoriánus Kongregáció Könyvtárának ex librise és a címlap alján tintairású bejegyzés jelzi, hogy a korábbi tulajdonosok velenceiek voltak.⁷⁸ A címlappal szembeni oldalon az anonim mű szerzőjét azonosító latin és francia bejegyzés áll.⁷⁹ Arnauld másik műve, a *Dénonciation de la nouvelle hérésie du peché philosophique* 1690-es kölni kiadásának példányában nincs tulajdonosi bejegyzés.⁸⁰

Pasquier Quesnel *Compendium moralis epistolarum Sancti Pauli* című műve 1698-as leuveni kiadásának példánya Horvát István (1784–1846) történész, nyelvész, egyetemi tanár, a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára öréke a magánkönyvtárából 1852-ben került az Országos Széchényi Könyvtárba.⁸¹

Dominique de Colonia *Dictionnaire des livres Jansénistes, ou qui favorisent le jansénisme* című műve Louis Patouillet jezsuita, a *Supplement aux Nouvelles ecclésiastiques* egyik főszerkesztője által bővített, 1752-es antwerpeni kiadásának példánya Zolnai Béla irodalomtörténész könyvtárából került be a gyűjteménybe.⁸² Ugyancsak Zolnai könyvtárából származik a *Zwo der berühmtesten*

⁷⁶ Egri Főegyházmegyei Könyvtár YY. V. 1-7.

⁷⁷ OSZK 326.266-268 Bélyegző: Todoreszku Gyula és Horváth Aranka könyvtára.

⁷⁸ BEK Bar00669 „Ex Bibliotheca PP. Congregat. Orator. Venetiarum. I. F 9.”, „Joannis Baptistae Baronii Presby [...] D.” „Mircse 3597”.

⁷⁹ „Auctor est Ant. Arnaldus [...] Cependant dans l’Histoire de l’Academie Françoise par M. Pellisson, tom. I. p. 390. n. X. on attribue cette Apologie à M. Amable de Bourzeys, Abbé de S. Martin de Cores [...]”.

⁸⁰ BEK Bar02093 „3855 Mircse”.

⁸¹ OSZK 327.752 Bélyegző: Horvát István könyvtárából.

⁸² MTA KIK 563.136 „Cet ouvrage est une 5e edit. de la Bibliotheque janséniste du P. Dominique de Colonia jésuite, augmenté par le P. Patouillet. / Cet ouvrage est rempli de mensonges & de

päbstlichen Bullen In Coena Domini und Unigenitus című, 1781-es kiadvány példánya.⁸³

Városi, megyei könyvtárak

Két Arnauld-mű a bélyegző szerint Pest város könyvtárából 1850-ben került a Budapesti Egyetemi Könyvtárba. Az *Histoire de dom Jean de Palafox* című mű 1690-es kiadásának példányában egy korábbi tulajdonos is azonosítható: a 17. századi, rézmetszetű *ex libris* Tobias Winckler (1648–1720) nürnbergi evangélikus teológusra, a Sankt Marien lelkészére utal.⁸⁴ Arnauld másik művének, az *Histoire de la persecution de deux saints évêques par les jesuites* (Párizs, 1691) címűnek a példányában nincs korábbi tulajdonosra utaló bejegyzés, viszont a címlappal szembeni oldal használói bejegyzése egyrészt azonosítja a mű *La Morale pratique des Jesuites* című sorozathoz tartozását, másrészt jelzi, hogy Theophilus Sincerus (azaz Georg Jakob Schwindel, 1684–1752) nyíltan bírálja ezt a könyvet a *Notitia historico-critica librorum veterum rariorum* (Frankfurt, Leipzig, Krauß, 1753) című műve 51. lapján.⁸⁵

Jansen *Mars Gallicus* című, 1637-es politikai röpiratának példánya a címlapon egy még megfejtetlen, tintairású JWE monogramot, első belső kötéstábláján 20. századi *ex librist* tartalmaz, mely szerint Somogy megye könyvtárából származik.⁸⁶

Azonosítatlan személyek

Quesnelnek az evangéliumokhoz írt *Compendium moralis evangelicae* című műve 1694–1695-ös leuveni kiadásának két kötete három különböző, magyar vonatkozású tulajdonosi bejegyzést tartalmaz; Kiss Jonathán, Monorai János és Korondi J. személyét egyelőre nem sikerült azonosítanom.⁸⁷

Launoy *Elogiuma* 1685-ös londoni kiadásának példánya egy kolligátum részeként érkezett a könyvtárba, melynek címlapján egy adományozásra utaló, az adományozó személyét „V” betű mögé rejtő bejegyzés áll.⁸⁸

calomnies / Louis Patouillet, jésuite, né a Dijon le 31 Mars 1699 mort en 1779”, „La Bibliotheque universelle attribue ce livre au R. P. Patouillet”.

⁸³ MTA KIK 563.203.

⁸⁴ BEK Bar06860 „Ex Bibliotheca Tobiae Winckleri”, bélyegző: Sz. K. Pest városa könyvtárából 1850.

⁸⁵ BEK Bar01294 bélyegző: Sz. K. Pest városa könyvtárából 1850, „Libellum hunc Volumen V de La Morale pratique des Jesuites, esse palam savit Th. Sincerus in Not. crit. Libr. rar. p. 51.”

⁸⁶ OSZK 822.233 „Ex libris Bibliothecae Comitatus Simighiensis”, „J.W.E. V. 76.”.

⁸⁷ OSZK 327.749/1-4 „Ex Libris Jonathae Kiss”, áthúzva „Joannis Monorai”, „JKorondi”.

⁸⁸ OSZK 228.163/5 „Ex dono Dn. V.”

Ugyancsak a Telekiektől származnak Pierre Nicole *Essais de morale* című műve és folytatása 1707-es mons-i kiadásának példányai.⁸⁹ Mindhárom kötet első borítójának belsején a korábbi tulajdonos, az egyelőre azonosítatlan Charles Archimbaud bejegyzése áll.

Külföldi egyházi tulajdonosok

A belgiumi Mons – ahol 1667-ben kiadták az Újszövetség Sacy-féle fordítását – Sainte-Waudru székesegyházának könyvtárából került Magyarországra Jansen *Augustinus*a első kiadásának példánya a címlapalji bejegyzés szerint.⁹⁰

Egykor a regensburgi St. Emmeram kolostoré volt Tillemont *Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique des six premiers siècles* című egyháztörténeti műve 1701–1714 közötti párizsi kiadásának példánya a címlap possessorbejegyzése szerint.⁹¹

A kölni jezsuita kollégium bejegyzését és bélyegzőjét tartalmazza Giuseppe Maria Sanfelice (1614–1660), Cosenza érseke, 1652 és 1659 között kölni apostoli nuncius *Jansenii doctrina ex Thomisticae theologiae praeceptis atque institutis damnata* című művének 1732-ben Bécsben kiadott példánya.⁹²

Abraham Perrin (1751–1831) svájci protestáns lelkész, Bayard és Saint-Sulpice minisztere tulajdonában volt egykor Pascal *Lettres provinciales* nyolcadik (1685-ös kölni) francia kiadásának példánya, amely később a Római Magyar Intézet Könyvtárából került Budapestre.⁹³

Külföldi világi tulajdonosok

Georg Richter (1592–1651) jogász, nürnbergi birodalmi tanácsos, az Altdorfi Egyetem kancellárja 1637-es ex librisét tartalmazza Cornelius Jansen *Mars Gallicus* című politikai röpirata 1637-es kiadásának példánya az első belső kötéstáblán.⁹⁴ A kézzel beírt évszám jelzi, hogy Richter a megjelenés évében megvásárolta a művet. A címlap tintaírású rájegyzése szerint e mű ellen írt Vindicus Gallicus, a legtudósabb szerző, azaz Daniel de Priezac, amit 1638-ban Párizsban megjelentettek.⁹⁵

⁸⁹ MTA KIK Theol.(D.).O.1127/3, 5, 6 „Ch. Archimbaud”, bélyegző: G. Telekiek’ Alapítványa.

⁹⁰ OSZK 600.107 „Ad Biblioth[ecam] Eccl. Cathedralis Monsis”.

⁹¹ OSZK 29.630 „Ad Monasterium S. Emerami Episcopi et Martyris Ratisbonae / Kloster St. Emmeram Regensburg”.

⁹² OSZK 321.974 „Collegii Colocensis Societ. Jesu. 1860.”, bélyegző: Colleg. Coloc. Soc. Jesu.

⁹³ MTA KIK 550.397 „Perrin marquis”.

⁹⁴ OSZK 833.191 „Anno 1637 Georg Richter d. Johann. VII.”

⁹⁵ „Contra hunc libellum, vindicias Gallicus scripsit autor quidam eruditissimus, quem omni non rite. A[nn]o 1638. parisijs editum. in [vz?]” A hivatkozott mű és szerzője: [Daniel de PRIEZAC (1590–1662)], *Vindiciae gallicae, adversus Alexandrum Patricium Armachanum*, Parisiis, 1637;

Ismeretlen személy bejegyzése

Pierre Boyer *Portrait au naturel des Jesuites et anciens et modernes* című műve 1731-es amszterdami kiadásában nincs tulajdonosi bejegyzés, viszont használatra utaló beírás található benne.⁹⁶ A példány feltehetően egy ismeretlen jezsuita olvasó kezébe került, aki az első belső kötéstáblára beírta: „ce livre je brulerai”, (ezt a könyvet elégetném). Ez az egyetlen érzelmi jellegű megnyilvánulás az általam megvizsgált forrásanyagban.

Következtetések

A három országos gyűjtemény gazdag és változatos képet mutat a janzenista és janzenista vonatkozású művek magyarországi jelenlétéről. Jansen és a jelentősebb 17. századi janzenista szerzők művei néhány kivételtől eltekintve eljutottak Magyarországra. A hetvennyolc kötet szerzők szerinti megoszlása a következő:

Arnauld, Antoine – 20	Quesnel, Pasquier – 5
Pascal, Blaise – 11	Lemaistre de Sacy, Isaac – 4
Nicole, Pierre – 10	Boyer, François – 3
Jansen, Cornelius – 8	Jurieu, Pierre – 2

További tizenöt szerzőt egy-egy mű képvisel a vizsgálatban. Hogy ez az országos könyvtárakból vett minta mennyire mutat rá általános tendenciákra, ahhoz érdemes összevetést végezni a janzenista művek szempontjából már elemzett történeti gyűjteményekkel. A Berecz Ágnes disszertációjában elemzett nyolc gyűjtemény – amelyek között egyaránt van egyházi és világi, katolikus és protestáns könyvtár – janzenista anyagának szerzők szerinti megoszlása a következő:⁹⁷

Quesnel, Pasquier – 14	Jansen, Cornelius – 4
Pascal, Blaise – 12	Jurieu, Pierre – 4
Arnauld, Antoine – 9	Fontaine, Nicolas – 3
Fleury, Claude – 7	Tillemont, Louis Sebastien Le Nain de – 2
Nicole, Pierre – 4	

Az összevetésből kitűnik, hogy az első hat, legtöbb művel reprezentált szerző egy-egy kivétellel megegyezik a két összesítésben. Megállapítható, hogy a legtöbb könyvvel képviselt janzenista szerzőnek Antoine Arnauld, Cornelius Jansen,

Parisiis, 1638². A francia fordítását Jean Baudouin készítette: *Défense des droits des rois et prérogatives des rois de France*, Paris, 1639.

⁹⁶ MTA KIK Misc.O.143.

⁹⁷ BERECZ 2006, i. m. függelék: 153–196.

Pierre Nicole, Blaise Pascal és Pasquier Quesnel tekinthető a 18. századi Magyarországon.

Különösen szembetűnő Pascal *Lettres provinciales*-ja különböző kiadásainak nagyszámú előfordulása. A bizonyíthatóan magyarországi tulajdonban lévő, legkorábbi tulajdonosi bejegyzés Jansen két bibliakommentárjának egy-egy példányában található a 17. század utolsó évtizedéből.

Jansen politikai röpiratának, a *Mars Gallicus*nak – amiből Berecz Ágnes csak a nagyszombati egyetemi könyvtár két 17. századi katalógusában regisztrált két példányt⁹⁸ – három példánya van meg az Országos Széchényi Könyvtárban, melyek közül egy egyházi, kettő világi tulajdonoshoz köthető.

Számos különböző egyházi és világi tulajdonostól kerültek janzenista vagy janzenista vonatkozású művek a három vizsgált könyvtárba. Bejegyzések bizonyítják Arnauld műveinek 18. századi meglétét a nagyszombati jezsuita kollégiumban. Ugyancsak bejegyzések tanúsítják Jansen két bibliakommentárjának 1692-es beérkezését a pozsonyi jezsuita S. Salvator kollégiumba. Az eredeti nagyszombati könyvtárból mindössze két kötet származik: Antoine Arnauld és Pierre Nicole *Port-Royal logikaként* ismert művének két különböző kiadása. A jezsuita könyvtárakon kívül több más rend – premontrei, minorita, karmelita, szervita – gyűjteményében is megtalálhatók voltak Jansen, Antoine Arnauld, Pierre Nicole és Jean Duvergier de Hauranne művei. Két Arnauld-kötet esetében az előző tulajdonosok külföldiek voltak: Tobias Winckler német, a velencei Oratoriánus Kongregáció Könyvtárának ex librise itáliai, Jansen *Tetrateuchusa* egyik példányának bejegyzése morva területre mutat.

Az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményében lévő janzenista és janzenista vonatkozású könyvek egy része magánszemélyek könyvtáraiból való, mások főúri magánkönyvtárakból – Darvas, Illésházy, Jankovich, Nádasdy, Széchényi – vagy egyházi könyvtárakból – pl. pesti pálos, váci piarista – származnak. Néhány példány története túlmutat az ország, sőt a Habsburg Birodalom határain: ezek Mons, Regensburg, Köln, Nürnberg közvetítésével érkeztek Magyarországra.

Az MTA könyvtárából számba vett mintegy harminc janzenista vonatkozású kötet egyharmada Pascal *Lettres provinciales*-jának különböző kiadása, öt kötet szerzője Pierre Nicole. Jansentől egy, a Sacy-féle Bibliából két példányt őriz a könyvtár. A túlnyomóan főnemesi és akadémikusi ajándékozásokon túl az Akadémia könyvtárába is kerültek az 1948–1950-es szerzetesrendház-feloszlatások és egyháziiskola-államosítások során elvett könyvtárak – így a kőszegi bencés, a kecskeméti ferences és a váci piarista rendház – állományából származó kötetek.

A különböző kolostori könyvtárakból és az egyházi iskolák könyvtáraiból a három országos gyűjteménybe bekerült janzenista és janzenista vonatkozású művek híven tükrözik a szerzetesrendek és iskoláik magyarországi történetét az elmúlt kétszázötven évben: a II. József által történt feloszlatás és a kommunizmus alatt végrehajtott kolostor- és iskolamegszüntetések nyomán tömegesen kerültek raktárba, majd elosztásra ezen intézmények könyvei. Az azonosított egyházi tu-

⁹⁸ Vö. BEREZ 2006, i. m. 117, 172.

lajdonosok felekezeti megoszlásában dominál a katolikus, és jóval kevesebb a protestáns könyvtulajdonos; egy esetben kimutatható, hogy egy könyv protestáns kézből katolikus tulajdonoshoz került. A legtöbb egyházi tulajdonú janzenista és janzenista vonatkozású könyv az 1714-ben alapított, 1948-ban államosított váci piarista gimnázium könyvtárából származik.

A vizsgálat tanúsága szerint Magyarországon egyaránt jelen volt a janzenista szellemiség, az elvi janzenizmus, a janzenistaellenesség és a janzenizmusban gyökerező jezsuitaellenesség. A szerzetesrendek és a nemesség aktív részvétele figyelemre méltó a recepcióban.

Tüskés, Anna

Livres jansénistes à la Bibliothèque Universitaire de Budapest, à la Bibliothèque Nationale Széchényi et à la Bibliothèque de l'Académie Hongroise des Sciences

Les trois collections nationales présentent une image riche et variée de la transmission et de la présence d'œuvres jansénistes et liées au jansénisme en Hongrie. Les œuvres de Jansen et des principaux auteurs jansénistes du XVIIe siècle ont atteint la Hongrie, à quelques exceptions près. On peut affirmer que les auteurs jansénistes les plus représentés par les livres sont Antoine Arnauld, Cornelius Jansen, Pierre Nicole, Blaise Pascal et Pasquier Quesnel dans la Hongrie du XVIIIe siècle. Le grand nombre d'occurrences des différentes éditions des *Lettres provinciales* de Pascal est particulièrement frappant. La première note exclusive en Hongrie se trouve dans des copies des deux commentaires bibliques de Jansen de la dernière décennie du XVIIe siècle. Le pamphlet politique de Jansen, *Mars Gallicus* a trois exemplaires à la Bibliothèque Nationale Széchényi, dont un peut être lié à un propriétaire ecclésiastique et deux à un propriétaire séculier.

Des œuvres jansénistes ou apparentées provenant d'un certain nombre de propriétaires ecclésiastiques et séculiers différents sont conservées dans les trois bibliothèques examinées. Les notes de possesseur prouvent l'existence des œuvres d'Arnauld au XVIIIe siècle au Collège des Jésuites de Nagyszombat. Des notes attestent également de l'arrivée en 1692 de deux commentaires bibliques de Jansen au Collège jésuite S. Salvator de Pozsony. Seuls deux volumes proviennent de la Bibliothèque de Nagyszombat originale : deux éditions différentes de l'ouvrage la *Logique de Port-Royal* d'Antoine Arnauld et Pierre Nicole. Outre les bibliothèques jésuites, les œuvres de Jansen, Antoine Arnauld, Pierre Nicole et Jean Duvergier de Hauranne se trouvaient dans les collections de plusieurs autres ordres : Prémontré, frères mineurs, Carmélite, Servite. Pour deux volumes d'Arnauld, les propriétaires précédents étaient des étrangers : Tobias Winckler était allemand, l'ex-libris venant de la bibliothèque de la congrégation oratoriale de Venise était italien tandis que la notice trouvée dans un exemplaire du *Tetrateuchus* de Jansen pointe vers la zone morave.

Certains des livres jansénistes et apparentés de la collection de la Bibliothèque Nationale Széchényi proviennent de bibliothèques privées, d'autres de bibliothèques privées aristocratiques (Darvas, Illésházy, Jankovich, Nádasdy, Széchényi) ou de bibliothèques ecclésiastiques (par exemple Pauline de Pest, Piariste de Vác). L'histoire de certains exemplaires du livre dépasse les frontières du pays et même de l'empire des Habsbourg : ils arrivent en Hongrie par Mons, Ratisbonne, Cologne et Nuremberg.

Un tiers d'une trentaine de volumes liés au jansénisme de la bibliothèque de l'Académie hongroise des sciences sont des éditions diverses des *Lettres provinciales* de Pascal, Pierre Nicole est l'auteur de cinq tomes. La bibliothèque conserve un ouvrage de Jansen et deux exemplaires de la Bible de Sacy. En plus des dons à prédominance noble et académique, les volumes des bibliothèques pris lors de la dissolution monastique des moines (ainsi, le monastère bénédictin de Kőszeg, le monastère franciscain de Kecskemét et les monastère piariste de Vác) et des nationalisations des écoles religieuses en 1948–1950 ont également été placés dans la bibliothèque de l'Académie.

Les œuvres jansénistes et liées au jansénisme provenant de diverses bibliothèques religieuses reflètent fidèlement l'histoire des ordres religieux et de leurs écoles en Hongrie au cours des deux cent cinquante dernières années : après l'abolition par Joseph II et la dissolution des monastères et des écoles pendant le communisme, les livres de ces institutions ont été stockés en masse puis distribués. La répartition confessionnelle des propriétaires ecclésiastiques identifiés est dominée par les propriétaires de livres catholiques et beaucoup moins protestants ; dans un cas, on peut montrer qu'un livre est passé d'une main protestante à un propriétaire catholique. La plupart des livres liés au jansénisme et appartenant à l'église proviennent de la bibliothèque du lycée piariste de Vác, fondé en 1714 et nationalisé en 1948. Selon le témoignage de l'étude, la spiritualité janséniste, le jansénisme doctrinal, l'anti-jansénisme et l'hostilité jésuite enracinée dans le jansénisme étaient également présentes en Hongrie. La participation active des ordres et de la noblesse est remarquable dans la réception.

Keywords: 17–18th century, Jansenist Books, Jansen, Arnauld, Pascal, Quesnel, Darvas, Illésházy, Jankovich, Nádasdy, Széchényi, University Library of Budapest, National Széchényi Library, Library of the Hungarian Academy of Sciences.